

**„ÎNTORCÂND SPATELE HAOSULUI DE IERI”.
VIZITELE ȚARULUI BORIS AL III-LEA AL BULGARIEI ÎN ROMÂNIA (30
OCTOMBRIE 1933 ȘI 25-28 IANUARIE 1934)**

Rezumat: La 30 octombrie 1933, pe Dunăre, și în 25-28 ianuarie 1934, la Sinaia și București, au avut loc întâlnirile dintre regele Carol al II-lea și țarul Boris al III-lea.

Rezultatele acestora pot fi cuantificate cu un calificativ modest ca valoare diplomatică și politică. S-a vorbit despre dezghețul relațiilor bilaterale și despre revenirea la încrederea istorică a relațiilor tradiționale, dar limba în care s-au stabilit prioritățile geopolitice regionale a fost diferită. România insista pentru recunoașterea a status-quo-ului teritorial instalat în 1919-1920, în timp ce partenerii de la Sofia apelau la soluțiile oferite de Pactul Societății Națiunilor, care lăsa deschisă reglementarea prevederilor din tratatele de pace prin înțelegeri între negociatori.

Vizita oficială a țarului bulgar la București și Sinaia a fost arareori tratată în cercetările românești de istorie diplomatică. Cum la doar două săptămâni după aceste întâlniri urma să se semneze Pactul Înțelegerii Balcanice, convorbirile dintre Carol al II-lea și Boris al III-lea au fost plasate în cheia reticenței bulgare față de proiect și a eforturilor ministrului de Externe, Nicolae Titulescu, de a-și promova proiectul.

Intenția acestui text este de a devoala cât de nerealiste au fost așteptările românești dinaintea vizitei regale. Răceala dintre cele două capitale, instalată vizibil și între cele două familii regale în ciuda efuziunilor în fața opiniei publice în zilele din ianuarie 1934, a rămas un fapt comun până la semnarea Tratatului de la Craiova, din 7 septembrie 1940, care a retrocedat Dobrogea de Sud Bulgariei. În ciuda promisiunilor, emoțiilor și efuziunilor enunțate public, după 28 ianuarie 1934 regele Carol al II-lea și țarul Boris al III-lea nu s-au mai văzut niciodată.

Cuvinte-cheie: *Carol al II-lea; Boris al III-lea; România; Bulgaria; Sinaia; 25-28 ianuarie 1934.*

* Florin ANGHEL: Prof.univ.dr., Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea „Ovidius” din Constanța; e-mail: fl_anghel@yahoo.com.

„Un fel de Harun al Rașid al vremurilor noastre, însă un țar a cărui evanghelie este Constituția”¹, așa titra pe prima pagină un editorial dintr-unul dintre cele mai populare cotidiene de stânga de la București când, în dimineața cezoasă și rece a zilei de joi, 25 ianuarie 1934, țarul Boris al III-lea al Bulgariei pășea pe pavajul proaspăt dezăpezit al portului Ramadan, din largul orașului Giurgiu. La București încă mai plutea plutea speranța unui miracol: liderii politici continuau să aștepte ca proiectele de viitor, legate de Înțelegerea Balcanică, să fie împlinite printr-un acord și cu guvernul de la Sofia.

Era prima vizită în România a unui suveran bulgar după un sfert de secol. Ea continua întâlnirea din 30 octombrie 1933, de pe yahtul „Ștefan cel Mare”, în timpul unei excursii de șase ore pe Dunăre, între Giurgiu și Zimnicea.

La prima vedere, două întâlniri la nivel înalt în doar trei luni ar presupune un dezgheț istoric al relațiilor bilaterale. Nu este, însă, deloc vorba despre așa ceva. Vizita oficială a țarului bulgar la București și Sinaia a fost precar tratată în cercetările românești de istorie diplomatică. Cum la doar două săptămâni după aceste întâlniri urma să se semneze Pactul Înțelegerii Balcanice, convorbirile dintre Carol al II-lea și Boris al III-lea au fost plasate în cheia reticenței bulgare față de proiect și a eforturilor ministrului de Externe, Nicolae Titulescu, de a-și promova proiectul.

Evoluțiile regionale și continentale sugerau o reconsiderare generală a principiilor definitorii care au stat la baza organizării Europei după Primul Război Mondial. Pactul dintre Germania și Polonia urma să fie semnat la 26 ianuarie 1934², în chiar timpul prezenței lui Boris al III-lea în România, iar formulele securității colective, sub angrenajul Franței, începeau să își dovedească limitele. Chiar Pactul Înțelegerii Balcanice era o încercare de a salva reglementările din 1919-1920 și de a soluționa, prin menținerea *status-quo*-ului, relațiile cu statele învinse, devenite deja puteri în ascensiune, în primul rând Germania și Italia. În discuțiile de la Sinaia și București s-au relevat distinct două opinii: partea română a continuat să susțină sistemul de alianțe și reglementările internaționale survenite în 1919-1920, fără nicio modificare, în vreme ce partea bulgară, invocând prevederi ale Statutului Ligii Națiunilor, a menționat că dorește semnarea de pacte de neagresiune cu vecinii, așteptând modificările prevederilor teritoriale ale tratatelor de pace, în urma unor negocieri și a unor acorduri depline.

¹ Liviu P. Nasta, *Un rege iubit de poporul său*, în „Dimineața”, an 30, nr. 9728, 26 ianuarie 1934, p. 1.

² La 5 februarie 1934, în fața comisiei de politică externă a Senatului polon, ministrul de Externe Józef Beck susținea că, în opoziție cu „opinia generală europeană” potrivit căreia venirea la putere a regimului nazist la Berlin va conduce la „agravarea relațiilor polono-germane”, Polonia „nu a împărtășit” acest sentiment. Dimpotrivă, a asigurat Beck, pactul de neagresiune din 1934 ar fi „creat bazele stabilirii unor relații de bună vecinătate în cadre sigure”. Y. Bizardel, *La politique extérieure de la Pologne*, în „Politique étrangère”, an 2, nr. 5, 1937, p. 430.

Tocmai de aceea, intenția acestui text este de a devoala cât de nerealiste au fost așteptările românești dinaintea vizitelor regale și care a fost parcursul întâlnirilor din octombrie 1933 și ianuarie 1934. Răceala dintre cele două capitale, instalată vizibil și între cele două familii regale a rămas un fapt comun până la semnarea Tratatului de la Craiova, din 7 septembrie 1940, care a retrocedat Dobrogea de Sud Bulgariei. În ciuda promisiunilor, emoțiilor și efuziunilor enunțate public, după 28 ianuarie 1934 regele Carol al II-lea și țarul Boris al III-lea nu s-au mai văzut niciodată.

1. Cum s-a ajuns la întâlniri între Regele Carol al II-lea și Țarul Boris al III-lea?

Primii pași ai suveranului bulgar pe pământul României se arătau după un sfert de secol de la ultima întâlnire la nivel înalt româno-bulgară. La București, se spera că venirea perechii regale să mai atenueze din traumele celui de-Al Doilea Război Balcanic (1913), acela în urma căruia Dobrogea de Sud a fost încorporată României. Acest conflict, scrie Richard J. Crampton, a compromis relațiile Bulgariei cu vecinii și a discreditat *establishment*-ul ei politic³. Încă din 1878, apartenența Dobrogei a construit cadrele generale ale relațiilor dintre România și Bulgaria, împreună cu nivelul de încredere reciprocă⁴. Mai apoi, după 1913, margine administrativă, identitară și strategică a României Mari, Dobrogea de Sud (Cadrilater) a reprezentat motivul fundamental al unor raporturi bilaterale reci între București și Sofia, lipsite de încredere și de perspective de dezvoltare până în 1940⁵. Pe de altă parte, a explicat cercetătorul și jurnalistul Vladimir Mitev, importanța Dobrogei de Sud a rămas mult mai mare pentru Bulgaria decât pentru România. Pierderea ei, regiunea fiind „grânarul Bulgariei”, a dus la un declin al producției agricole din țară iar orașele porturi- Varna (la Marea Neagră) și Ruse (pe Dunăre)- au pierdut *hinterland*-ul⁶ și au decăzut până în 1940. În cadrul Legației bulgare de la București, confirmă Ștefan Nedev, șef al direcției de informații a Statului Major General în 1943-1944 și atașat militar în România în 1938-1941, a funcționat în anii 1920-1930 un post special de „atașat

³ Richard J. Crampton, *Bulgaria 1878-1918. A History*, Columbia University Press, New York, 1983, p. 425.

⁴ Constantin Iordachi, *Diplomacy and the Making of a Geopolitical Question: The Romanian-Bulgarian Conflict over Dobrudja, 1878-1947*, în Roumen Daskalov, Diana Mishkova, Tchavdar Marinov, Alexander Vezenkov editors, *Entangled Histories of the Balkans, vol. IV Concepts, Approaches, and (Self-)Representations*, Brill, Leiden, 2017, pp. 291-393.

⁵ Florin Anghel, *Borderland's Country: South Dobruja. Imperial Nostalgias on the Edge of the National Ideal*, în Emanuel Ploeanu, Gabriel Stelian Manea and Metin Omer editors, „The Empire. Between Dispute and Nostalgia”, Peter Lang Internationaler Verlag Wissenschaften, Berlin, 2021, pp. 173- 191.

⁶ Vladimir Mitev, *Probleme teritoriale și de minorități în istoria relațiilor bulgaro-române*, „Podul Prieteniei”, Sofia, 19.02.2022, <https://www.friendshipbridge.eu/ro/2022/02/19/territoryminorities-ro/> (accesat 8.12.2023).

cultural pentru Dobrogea”⁷. Iar conflictul din 1913, apoi înghețul bilateral vreme de trei decenii, are și o explicație care ține de elite, a menționat Daniel Cain, care scrie că după 1900 în politica bulgară s-au schimbat generațiile, iar foștii politicieni, familiarizați cu societatea românească, au început să fie înlocuiți cu o generație nouă, care nu era legată sentimental de România. Aceasta, în completarea divergenței de proiecte, continuă Cain: Bulgaria Mare contra României Mari⁸.

Doar Regele Carol I, și acesta o singură dată, la sfârșitul lunii octombrie 1902, fusese pe teritoriul țării vecine în calitate de suveran al României, într-o vizită oficială. Atunci, însoțit de prim-ministrul Dimitrie A. Sturdza și de ministrul de Externe, Ion I.C. Brătianu, el a petrecut trei zile la Ruse, Poradim, Plevna, Grivița și în alte câteva locuri în care, în urmă cu 25 de ani, se desfășurase războiul ruso-româno-otoman din 1877-1878⁹. Regii Ferdinand I, Carol al II-lea și Mihai nu au vizitat Bulgaria (în calitate de șefi de stat), cel mai puternic impediment fiind cel politic și diplomatic, mai precis rezultatul Războiului Balcanic din 1913, prin care Dobrogea de Sud a intrat în componența României. Acestui obstacol i s-a alăturat, mai apoi, situația geopolitică și diplomatică dezavantajoasă în care s-a găsit Bulgaria după Primul Război Mondial și în urma prevederilor Tratatului de pace de la Neuilly-sur-Seine din 1919.

Niciunul dintre suveranii României nu a ajuns vreodată în Sofia. Cuplul Carol I - Elisabeta a consemnat și cele mai multe întrevederi cu șeful statului bulgar, principele (apoi, din 1908, Țarul) Ferdinand I. În 1908 și 1909 sunt consemnate și vizitele private ale Reginei Eleonora în România, iar în mai 1911 cea a reginei Elisabeta la Evksinograd, pe malul Mării Negre.

Vizita oficială a țarului Boris al III-lea și a țarinei Ioana (Giovanna) la București și Sinaia, între 25 și 28 ianuarie 1934, a fost singura din perioada dintre cele două războaie mondiale și ultima pe care un șef de stat bulgar a făcut-o în România până la instaurarea regimurilor comuniste. Ea era o continuare a obiceiurilor Țarului Ferdinand I de a vizita pe Regele Carol I,

⁷ Constantin Iordan, *Dobrogea (1878-1940) în istoriografia bulgară postcomunistă*, Editura Academiei Române, București, 2013, p. 197.

⁸ Vladimir Mitev, Daniel Cain, *Dintre toate popoarele din regiune, românii și bulgarii sunt cei mai apropiați*, „Podul Prieteniei”, 2 iunie 2020, <https://www.friendshipbridge.eu/ro/2020/06/02/cain-interview-ro/> (accesat 5.1.2024).

⁹ Daniel Cain, *Diplomați și diplomație în Sud Estul european: relațiile româno-bulgare la 1900*, Editura Academiei Române, București, 2012, pp. 194-195. Despre vizită, în relatările vremii, vezi: România și Bulgaria, „Universul”, an XX, nr. 299, 31 octombrie 1902, p. 1; „Universul”, an XX, nr. 300, 1 noiembrie 1902, p. 3. La Somovit (Samovit), lângă Plevna, Carol I a rostit și o scurtă alocuțiune, redată și ea în presă: „Acum 25 de ani am părăsit Bulgaria ca un învingător; astăzi revin pe acest pământ ca cel mai bun și cel mai sincer prieten al Bulgariei și al armatei bulgare”. *Vizita regelui în Bulgaria*, în „Adevărul”, an XV, nr. 4763, 1 noiembrie 1902, p. 2.

înainte de Războaiele Balcanice¹⁰. Avea să fie și ultima din istorie între doi suverani, român și bulgar.

„În acea vreme- scrie Țarul Simeon al II-lea, fiul lui Boris al III-lea- coroana Bulgariei nu strălucea deloc foarte puternic”¹¹, iar sărăcia devenise atât de apăsătoare încât, pentru a contribui la plata datoriilor de război ale țării, tânărul suveran a decis să reducă la minimum personalul și ceremonialul de la Palatul Regal din Sofia¹². În aceste condiții, Boris al III-lea nu a putut părăsi Bulgaria timp de opt ani, până la vizita în Elveția, din 1926¹³. Abuzat de un tată cu tendințe extreme, tânărul Boris a fost crescut foarte strict, fără mamă de la o vârstă fragedă (5 ani) și în timp devenise un tânăr foarte „suspicios și viclean”, cum îl vedea Dmitri Stanciov, fiul secretarului personal al țarului Ferdinand și unul dintre puținii apropiați ai noului suveran¹⁴. De la începutul anilor 1930, Boris al III-lea s-a alăturat liderilor politici în efortul de a reduce împovărarea memoriei de război, atât în rândul societății cât și în capitalele europene: cel mai de impact gest a fost căsătoria cu Giovanna de Savoia (în 1930), fiica regelui Vittorio Emamnuale al III-lea al Italiei.

Nici opinia publică, nici clasa decidentă de la București nu își doreau o reparare rapidă a relațiilor istorice tradițional bune. Ștefan Petrescu, analizând conținutul media al articolelor despre Bulgaria în primii ani postbelici, a identificat cel puțin doi parametri obsesivi în România față de fostul adversar: „1) rememorarea luptelor sângeroase și a condițiilor inumane din lagărele de prizonieri” din 1917-1918 și 2) „manifestarea violentă a irendentismului bulgar în Dobrogea, mai ales în Cadrilater”¹⁵. Prim-ministrul Aleksandăr Stambuliiski, care a venit la București în ianuarie 1921, în plin îngheț al raporturilor bilaterale, a respins în public ideea că Dobrogea de Sud ar fi reprezentat o piedică în colaborare. El cerea gazdelor „prietenia” și uitarea „trecutului recent”¹⁶. Dar Stambuliiski nu a reprezentat un reper al colaborării dintre București și Sofia. În jurnalul său, prim-ministrul

¹⁰ Hristofor Hesapciev, *Amintirile unui diplomat bulgar în România (1905-1910)*, traducere din bulgară, note și posfață de Daniel Cain, prefață de Elena Statelova, Editura Fundației Pro, București, 2003, pp. 161- 201.

¹¹ Simeon II of Bulgaria (with Stéphane Courtois), *A Unique Destiny. The Memoir of the Last Tsar of Bulgaria, Prime Minister of a Republic*, Stackpole Books, Guilford, Connecticut, 2021, p. 59.

¹² *Ibidem*, p.70.

¹³ *Ibidem*, p.70.

¹⁴ Frederick Chary, *Boris III, Tsar of the Bulgarians*, in Bernd J. Fischer editor, *Balkan Strongmen. Dictators and Authoritarian Rulers of South Eastern Europe*, Purdue University Press, West Lafayette, Indiana, 2007, p. 120.

¹⁵ Ștefan Petrescu, *Corespondenții români de presă în Europa de Sud-Est. Între război și pace (1919-1923)*, în Daniel Cain, Aneta Mihaylova, Roumiana L. Stantcheva, Andrei Timotin editori, *Spre Pământul Făgăduinței, între Balcani și Bugeac. Omagiu doamnei profesoare Elena Siupiur la împlinirea vârstei de 80 de ani*, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, Brăila, 2020, pp. 382-383.

¹⁶ *Declarațiile Primului ministru al Bulgariei. Raporturile viitoare dintre România și Bulgaria*, în „Viitorul”, an 13, nr. 3849, 15 ianuarie 1921, p. 3.

Aleksandăr Țankov, un autor al răsturnării regimului lui Stambuliiski, notează că „rezultatele Primului Război Mondial” erau „nesatisfăcătoare și pentru învingători și pentru învinși”, în condițiile în care „Bulgaria a fost în mod repetat pedepsită, umilită și insultată”, ea fiind „jefuită” pentru că „din nou i s-a luat Dobrogea”¹⁷. Prin urmare, nu este de mirare că evoluțiile geopolitice ale celor două state au avut parcursuri paralele și au privit sisteme diferite de alianță, obiectivele lor fiind contondente în ceea ce privește litigiul teritorial referitor la Dobrogea de Sud¹⁸.

Abia la 12 și 13 octombrie 1933 s-a consemnat prima vizită oficială la Sofia a unui demnitar român după Războaiele Balcanice și Primul Război Mondial, după ce prim-ministrul Aleksandăr Stambuliiski (ianuarie 1921)¹⁹ ajunsese la București, o vizită tratată la vremea ei cu răceală și discreție de către oficialii români și opinia publică²⁰. Ministrul de Externe Nicolae Titulescu a fost primit atât de suveran, la Palatul Regal, cât și de prim-ministrul Nikola Mușanov, care îndeplinea și atribuțiile de șef al diplomației bulgare. La dineul de gală oferit lui Titulescu în localul elegant de la „Union Club”²¹, șeful guvernului bulgar avea să sublinieze exact semnificația acestei ferestre deschise: „Bucuria noastră e cu atât mai mare, cu cât pentru întâia oară, de la neuitata vizită a răposatului Rege Carol la Plevna, unul dintre oamenii politici și dintre bărbații de stat cei maieminenți și cei mai merituoși ai României vine să ne facă o vizită oficială și să arate astfel atenția sa față de

¹⁷ Constantin Iordan, *op.cit.*, p. 199.

¹⁸ Alberto Basciani, *Un conflitto balcanico. La contesa fra Bulgaria e Romania in Dobrugia del Sud. 1918-1940*, Editura Periferia, Cosenza, 2001.

¹⁹ Nicoleta Ciachir, *Un început promițător al raporturilor interbelice româno-bulgare în timpul guvernării lui Aleksandăr Stamboliiski*, în „Romanoslavica”, vol. XLVIII, nr.3, 2012, pp. 43-54.

²⁰ Niciun mare cotidian din București nu a acordat spațiu generos acestei vizite, istorice până la urmă, iar activitățile oficiale ale prim-ministrului Stambuliiski la București și Sinaia au fost trimise, sumar, în interiorul paginilor cu știri diverse. *Sosirea d-lui Stambulinski*, în „Dimineața”, an XVIII, nr. 5183, 12 ianuarie 1921, p. 3; *Prietenia cu Bulgaria. Ce ar trebui să aștepte d. Stambulinski*, în „Dimineața”, an XVIII, nr. 3846, 13 ianuarie 1921, p. 1; *Întrevederea dintre d. Stamboliiski și conducătorii partidului țărănesc de la noi*, în „Dimineața”, an XVIII, nr. 5186, 15 ianuarie 1921, p.6; *Înapoierea în Bulgaria a d-lui Stamboliiski. Politica de pace a Bulgariei*, în „Dimineața”, an XVIII, nr. 5188, 19 ianuarie 1921, p. 6; *Sosirea primului ministru bulgar; D-l Stambulinski în audiență la M.S. Regele*, în „Viitorul”, an 13, nr. 3846, 12 ianuarie 1921, p. 3; *Vizita d-lui Stambulinski. Audiența la Rege. Prânzul de la d. Derussi*, în „Universul”, an XXXIX, nr. 8, 13 ianuarie 1921, p. 3.

²¹ „Union Club” a fost înființat în 1884, între alții de prințul Mihail Cantacuzino, ministru de Război al Bulgariei și de baronul Alfred von Corvin Virgbidsky, șeful Gărzii prințului Alexandru von Battenberg, alături de diplomați străini și oameni politici bulgari, și a reprezentat un loc emblematic de reunire a elitelor politice, diplomatice și intelectuale din Bulgaria până la instaurarea comunismului. Dobrinka Parusheva, „We Are All Members of the Same Club”: *Bulgarian Political Elite and the Union Club*, în „Bulgarian Historical Review”, nr. 3-4, 2012, pp. 64-65.

Bulgaria și de poporul ei”²². Măgulit, Nicolae Titulescu (sosit la dîneu după o oră și jumătate de discuții cu țarul Boris al III-lea²³, între patru ochi) răspundea că, pentru instituirea unei încrederi reciproce, „conducătorii politici trebuie să se vadă reciproc în țările lor, trebuie să ia contact cu atmosferele lor și să ajungă, astfel, să armonizeze interesele țărilor lor”²⁴. Ministrul de Externe a simțit nevoia unui potpuriu sentimental înaintea vizitelor regale: la conferința de presă susținută la Sofia, în 13 octombrie 1933, Titulescu invoca în mod convingător că Bulgaria „are soarele Italiei, aerul Elveției și aspectul României, adică trei țări pe care le iubesc”²⁵.

Discursul nu putea înlocui acțiunea iar revederea de la Sofia a dezghețat prea puțin din relațiile bilaterale. Nikola Mușanov amintise lui Titulescu „evenimente destul de triste din trecutul recent care pentru scurt interval au întunecat relațiile de bună vecinătate”²⁶. După plecarea ministrului de Externe, într-un interviu acordat agenției române de presă Rador, la 24 ianuarie 1934, Nikola Mușanov a continuat să insiste asupra „încercărilor ultimilor ani” din raporturile de „prietenie tradițională”²⁷ dintre cele două țări. Cotidianului italian „La Stampa”, prim-ministrul bulgar îi declara de-a dreptul că „Pactul Balcanic este inutil, Europa are Liga Națiunilor”²⁸. Vizitele din 1933-1934 au fost ultimele la acest nivel până la declanșarea celui de-Al Doilea Război Mondial, semnarea Tratatului de la Craiova (7 septembrie 1940) și instituirea regimului comunist la Sofia.

La rîndul lui, suveranul bulgar venea la București cu doar câteva zile înainte de semnarea oficială, la 9 februarie 1934, la Atena, a tratatului Înțelegerii Balcanice. Boris al III-lea era angajat într-un tur regional de forță. La 1 octombrie 1933 se întâlnise cu regele Alexandru al Iugoslaviei în palatul de la Evksinograd, lângă Varna iar suveranul de la Belgrad venise de la Istanbul, unde văzuse pe Mustafa Kemal Atatürk²⁹.

Era vremea devoalării publice a profilurilor suveranilor balcanici, toți aflați în interiorul aceleiași generații: Boris al III-lea (născut în 1894), Carol al II-lea (născut în 1893), Alexandru I (născut în 1888), George al II-lea al Greciei

²² Discursul d-lui Mușanoff, în „Universul”, an 50, nr. 282, 15 octombrie 1933, p. 9.

²³ Primirea d-lui Titulescu la Sofia, în „Universul”, an 50, nr. 281, 14 octombrie 1933, p. 11.

²⁴ Răspunsul d-lui Titulescu, în „Universul”, an 50, nr. 282, 15 octombrie 1933, p. 9.

²⁵ D. Titulescu despre vizita d-sale la Sofia, în „Universul”, an 50, nr. 283, 16 octombrie 1933, p. 1.

²⁶ Discursul d-lui Mușanoff, în „Universul”, an 50, nr. 282, 15 octombrie 1933, p. 9.

²⁷ D. Mușanoff despre raporturile româno-bulgare, în „Universul”, an 51, nr. 25, 27 ianuarie 1934, p. 1.

²⁸ Tatiana Solcan, *Relații diplomatice româno-bulgare în perioada interbelică (1919-1940). Documente diplomatice, presă românească și străină*, Editura Junimea, Iași, 2004, p. 129.

²⁹ Vizita M.S. Regelui Alexandru la Varna, în „Universul”, an 50, nr. 271, 4 octombrie 1933, p. 9. Dilek Barlas, *Turkish Diplomacy in the Balkans and the Mediterranean. Opportunities and Limits for Middle-Power Activism in the 1930s*, în „Journal of Contemporary History”, vol. 40, nr. 3, 2005, pp. 441-464; Yonca Köksal, Dilek Barlas, *Diplomacy, State Policies and Muslim Minorities. Turkey's Relations with Bulgaria and Romania (1923-1936)*, în „European History Quarterly”, vol. 53, nr. 3, pp. 520-543.

(născut în 1890) și Zog I al Albaniei (născut în 1895). Eforturile acestora de a promova politicile statelor pe care le reprezentau erau suplimentate de mari așteptări în legătură cu pacificarea regiunii, prin ieșirea Balcanilor de sub amenințările conflictelor militare și a influențelor directe. Cele mai multe speranțe se legau de relațiile de familie stabilite între Curțile regale de la București, Belgrad și Atena, prin grija Reginei Maria³⁰.

Toți acești suverani au fost actorii principali, în anii 1930, ai înlocuirii regimurilor democratice cu altele, autoritare și dictatoriale. Iskra Baeva a explicat că Boris al III-lea, în anii 1930, a fost promotorul autoritarismului în Bulgaria, asumându-și rolul liderului care stabilește obiective de modernizare și care încearcă să le realizeze prin intermediul unei economii dirijate, formulând și promovând idei cu caracter naționalist (în majoritate cu caracter revanșard), pentru a căror realizare se solicită asistența puterilor străine, ceea ce a condus la o apropiere din ce în ce mai mare de Germania nazistă³¹. Doru Lixandru a scris cum, pe parcursul domniei lui Carol al II-lea, s-a produs o demontare controlată a democrației parlamentare și constituționale, culminând cu adoptarea Constituției din 1938 și, mai târziu, în 1940, cu renunțarea la tron³².

Convorbirile de la București și Sinaia din ianuarie 1934 au avut mai degrabă menirea de a liniști diplomații și decidenții de la București și Belgrad, aflați în ultimele pregătiri pentru semnarea Înțelegerii între cele patru state balcanice (România, Iugoslavia, Grecia, Turcia). De aceea, după ce a plecat de la București, suveranul bulgar a explicat reticențele țării sale și factorilor decizionali de la Paris, în timpul vizitei făcute în februarie 1934, în întrevederile cu președintele Albert Lebrun și cu ministrul de Externe, Louis Barthou. La Sinaia, în fața lui Carol al II-lea, Boris al III-lea a convins că privește în cheia realismului politic „ordinea existentă” în Balcani. Românii prezenți la Peleş au auzit de la suveranul bulgar că „numai o politică de înțelegere și de încredere, servind interesele vitale ale celor două popoare, le va putea asigura viitorul mai bun pe care-l merită și va contribui la consolidarea păcii în Balcani”³³.

România și Bulgaria se aflau la răscruci politice. Țarul Boris al III-lea sosea pe peronul gării din Sinaia la nici o lună după ce exact acolo fusese asasinat prim-ministrul I.G.Duca (29 decembrie 1933). Suveranul venea însoțit de prim-ministrul Nikola Mușanov, ce avea să fie răsturnat patru luni mai

³⁰ Daniel Citirigă, *Europa Centrală și tentația federalismului. Istorie și diplomație în perioada interbelică*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2015, pp. 298- 321.

³¹ Iskra Baeva, *Bulgaria interbelică în umbra celor două catastrofe naționale*, în „Polis”, vol. X, nr. 3 (37), iunie-august 2022.

³² Doru Lixandru, *Carol al II-lea, carlismul și carliștii în România anilor 1930*, Editura Corint, București, 2023.

³³ L.P. Nasta, *Întrevederea regală de la Sinaia și pactul balcanic*, „Dimineața”, an 30, nr. 9374, 1 februarie 1934, p. 9.

târziu de o lovitură de stat (19 mai 1934), condusă de Uniunea Zveno (Kimon Gheorghiev) și Uniunea Militară (generalul Penciu Zlatev).

Imaginea publică a țarului Boris al III-lea în rândul opiniei publice românești era una de simpatie vizibilă. Avusese reverberații în rândul opiniei publice, și mai era încă viu, un amplu articol al scriitorului, publicistului și, acum, deputatului PNȚ Ion Vinea, publicat în timpul vizitei regale din ianuarie 1934 în cotidianul de stânga „Facla”³⁴, despre o întâlnire cu suveranul bulgar într-un compartiment obișnuit de tren, în septembrie 1931. Gustul românului obișnuit pentru domesticul cât mai apropiat de al unei familii cu venituri obișnuite era bine cunoscut și tocmai de aceea țarul bulgar a devenit rapid o figură cât se poate de populară. „Are mișcări degajate, gesturile nițel cam mari, dezaxate, dar mâinile osoase, energice, precise- îl descrie Vinea pe interlocutorul din trenul de noapte spre Paris, unde țarul mergea să o întâlnească pe Giovanna de Savoia. Statura uscățivă, nițel adusă, chipul său de pretutindeni trădează nu o naționalitate anume, ci o clasă bine despărțită, o nobleță sigură de sine, mai mult chiar, o aristocrație firească, definită prin naștere, cultivată de veacuri, până la extrema limită a subțierii, de unde nu e îngăduit să mergi mai departe”³⁵. „Regele- continuă Vinea- călătorea într-un compartiment simplu, încadrat între locul colonelului Draganov și al valetului. Valetul avea loc la masa regelui. Întreaga viață a regelui Boris se reflectă în acest amănunt de umană simplitate și de înțelegătoare solitudine”³⁶. „Un rege – i-a spus atunci Boris al III-lea – poate să-și exercite acțiunea lui binefăcătoare, poate să determine, respectând cu strictețe regimul constituțional, care având aparența că îl limitează, îi dă, dimpotrivă, o mai largă putință de judecată și de domnie”³⁷.

Pentru că a perceput exact competiția de notorietate, Carol al II-lea a introdus-o pe Regina Maria în ceremonialul vizitei oficiale a perechii regale bulgare. Suverana părăsise Iugoslavia la 23 ianuarie, unde fusese găzduită de Regele Alexandru și de Regina Mărioara, pentru a-și aștepta oaspeții bulgari la palatul Cotroceni³⁸. Prin prezența mamei, Carol al II-lea găsisese o soluție protocolară și pentru un impediment major, legat de lipsa fostei sale soții, Elena, trimisă deja în exil, dar și a fiului său, fostul Rege minor (1927-1930) Mihai, acum Mare Voevod de Alba Iulia. Acesta din urmă, în vacanță la mama

³⁴ Ion Vinea, *În tren cu Regele Boris. Un interview înăbușit. Despre podul de peste Dunăre. Despre parlamentarism și constituție. Despre minorități. Două popoare cari ar putea face fapte mari împreună*, „Facla”, an XIII, nr. 900, 27 ianuarie 1934. Reeditat în Ion Vinea, *Opere, vol IX (Publicistica. 1932-1934)*, ediție de Elena Zaharia-Filipaș și Magdalena Răduță, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, București, 2012, pp. 392-399.

³⁵ *Ibidem*, p. 393.

³⁶ *Ibidem*, p. 396.

³⁷ *Ibidem*, p. 398.

³⁸ M.S. *Regina Maria se înapoiază în țară*, în „Universul”, an 51, nr. 24, 26 ianuarie 1934, p.1.

sa, la Florența, a revenit în România abia pe 29 ianuarie 1934³⁹, câteva ore după ce țarul și țarina Bulgariei erau deja la Sofia.

Țarul Boris al III-lea și țarina Ioana aveau să fie ultimii suverani care vizitau România pentru o perioadă care va acoperi următorii 30 de ani. Abia în ultimele zile ale lui septembrie 1964⁴⁰, la invitația liderului comunist Gheorghe Gheorghiu-Dej, Împăratul Etiopiei, Haile Selassie, sosea oficial la București. Negusul a primit toate onorurile oficiale, inclusiv din partea patriarhului Justinian⁴¹ și un titlu *Doctor Honoris Causa* al Universității din București⁴².

2. 30 octombrie 1933: Șase ore pe Dunăre cu Carol al II-lea și Boris al III-lea

În dimineața zilei însoțite de toamnă de 30 octombrie 1933, trenul regal poposea dinspre București în mica gară din Giurgiu. La ora 10, plecat din Ruse, yahtul regal bulgar „Cerno More” acosta în portul Ramadan din fața orașului românesc, pentru ca suveranul bulgar să treacă pe yahtul „Ștefan cel Mare”. Presa de la București a ținut să sublinieze că regele Carol al II-lea era primul suveran român care intra în Bulgaria după 31 de ani. Avea să fie și ultima dată.

Excursia de șase ore, pe Dunăre, între Giurgiu și Zimnicea, pe yahtul „Ștefan cel Mare”, cu regele Carol al II-lea și țarul Boris al III-lea, însoțiți de cei doi prim-miniștri, nu și-a propus reglementarea imediată a raporturilor politice și diplomatice. Era, însă, cât se poate de consistent pasul întâlnirii între cei doi suverani și cei doi șefi de guverne, după o pauză istorică. Mai existau și vulnerabilități interne, de care Carol al II-lea era perfect conștient: prim-ministrul PNȚ Alexandru Vaida-Voevod era la finalul înaltei cariere politice, lui rămânându-i doar câteva zile până la demisia guvernului și înlocuirea lui cu un altul, al PNL⁴³ (la 14 noiembrie 1933). Cel care a devenit ultimul prim-ministru al ultimului guvern PNȚ rămăsese, practic, fără resurse instituționale, rolul său pe yacht fiind mai degrabă de însoțitor decât de decident.

³⁹ *Marele Voevod Mihai se înapoiază în țară*, în „Universul”, an 51, nr. 28, 30 ianuarie 1934, p. 1.

⁴⁰ „Scînteia”, an XXXIV, nr. 6391, 26 septembrie 1964, p. 1; „Scînteia”, an XXXIV, nr. 6392, 27 septembrie 1964, p. 1 și 3; „Scînteia”, an XXXIV, nr. 6393, 28 septembrie 1964, p. 1; „Scînteia”, an XXXIV, nr. 6394, 29 septembrie 1964, p. 1 și 3; „Scînteia”, an XXXIV, nr. 6395, 30 septembrie 1964, p. 1.

⁴¹ *La Patriarhia Bisericii Ortodoxe Romîne*, în „Scînteia”, an XXXIV, nr. 6394, 29 septembrie 1964, p. 3.

⁴² Solemnitatea conferirii titlului de Doctor Honoris Causa al Universității din București, „Scînteia”, an XXXIV, nr. 6394, 29 septembrie 1964, p. 3.

⁴³ Chiar în ziua întâlnirii de pe Dunăre, oficiosul PNL, cotidianul „Viitorul” cerea începerea acțiunii de „rezistență cetățenească” pentru răsturnarea imediată a guvernului, fiind invocate anarhia, incapacitatea, criza de autoritate și de soluții. *Pentru dărâmarea regimului. Rezistența cetățenească. Marea adunare de la București*, în „Viitorul”, an 25, nr. 7734, 1 noiembrie 1933, p. 1.

Regele Carol al II-lea a ajuns la Giurgiu venind, cu trenul, de la Bazargic (Dobrici), unde ajunsese după o escală, în 29 octombrie, la Balcic. Acolo, la „Tenha Juvah”, pe malul mării, regina Maria își aniversase în acea zi a 58-a aniversare, alături de o parte a familiei și de apropiați.

Cu câteva ore înainte, la miezul nopții dintre 28 și 29 octombrie 1933, un alt incident de securitate la frontieră se produsese la punctul de frontieră Podul Rupt, pe pârâul Ecrene, între localitățile de frontieră Seke și Ecrene (azi Kranevo), la doar aproximativ 15 kilometri de Balcic. Ziarele insistau că un grup de 10 „comitagi bulgari” trecuseră peste punctul de frontieră și au deschis focul, fără a lăsa în urmă morți sau răniți⁴⁴. Cu doar două săptămâni înainte, în seara zilei de 10 octombrie 1933, în satul Sarî Nebi (azi satul Balik, regiunea Dobrici), din comuna Bairam Bunar (județul Caliacra) (azi, satul Feltfel Denkovo, comuna Dobricica, regiunea Dobrici), la aproximativ 40 de kilometri de Bazargic (Dobrici), o astfel de incursiune lăsase doi morți în urmă și mai mulți răniți⁴⁵, ceea ce a stârnit proteste inclusiv în fața Prefecturii din Bazargic.

Acum, însă, pentru că la o distanță mică de punctul de frontieră de lângă Ecrene se aflau regina Maria, invitații ei și își anunțase prezența și șeful statului, amploarea evenimentului a căpătat o dimensiune neobișnuită. Atât de mare încât Alexandru Vaida-Voevod a găsit necesar să pună incidentul pe agenda discuțiilor bilaterale. Era, probabil, și o manevră electorală, opoziția liberală acuzând dur guvernul că nu ar mai fi făcut față apărării frontierelor terestre dobrogene.

„Există o veche plângere a cetățenilor bulgari din Dobrogea- îi explica Nikola Mușanov lui Vaida-Voevod- condamnați în lipsă fie pentru dezertare, fie pentru diverse delictе politice. Aceștia, fugiți în Bulgaria, nu se mai pot întoarce acasă, unde își au familiile. Ei trec uneori noaptea frontiera, ceea ce

⁴⁴ *Luptă între grăniceri și o bandă de comitagi*, în „Universul”, an 50, nr. 299, 1 noiembrie 1933, p. 11; *Luptă între grănicerii români și comitagi bulgari*, în „Curentul”, an VI, nr. 2065, 31 octombrie 1933, p. 1.

⁴⁵ I. Th. Jereghie, *Atacul banditesc dela Sarâ-Nebi (Caliacra)*//*Povestirea unui membru al familiei atacate de comitagi*. Ancheta. În *Înmormântarea victimelor. Măsuri de ordine pentru viitor*, în „Universul”, an 50, nr. 284, 17 octombrie 1933, p. 4; Th. Grigoriu, *Cum s'a produs incursiunea comitagiilor bulgari în Caliacra. Atacul dela Sernibi. În mormântarea victimelor. Manifestația dela prefectură*, în „Adevărul”, an 47, nr. 15.270, 16 octombrie 1933, p. 5. Din opoziție, fostul prefect și deputat PNL de Durostor, Tașcu Pucerea, tipărea în oficiosul liberal „Viitorul” un vitriolant serial îndreptat împotriva guvernului PNȚ. „Suntem inexistenți. Jandarmii dezorganizați, descurajați, nemâncați, neplătiți cu lunile și cu anii, câte 4 în căruță cu o pușcă și 3 cartușe se plimbă ziua pe șosea (căci așa este ordinul) și patrulează până noaptea târziu. Seara obosiți morți se culcă. Iar locul lor îl iau cararele desbrăcate și desculțe bulgaro-turci cu câte o pușcă ciomag și 3 cartușe fiecare care la primul foc ce îl trage-dacă îl trage, căci nu toți au curajul, pușca se înfundă. Iată paza județelor din Dobrogea Nouă”. Tașcu Pucerea, *Asasinatele din Dobrogea Nouă. Cine poartă vina? Guvernul național-țărănist incapabil de a liniști aceste ținuturi, înarmarea coloniștilor și populația română*, în „Viitorul”, an 25, nr. 7728, 25 octombrie 1933, p.1.

produce mereu incidente la graniță”⁴⁶. Șeful executivului de la Sofia îi definea drept „delicvenți de drept comun” pe cei care agresau armat punctele de graniță, insistând asupra faptului că „autoritățile bulgare îi sancționează când faptele lor sunt dovedite”⁴⁷. Premierul român, excedat de criza politică de la București și conștient de finalul iminent al mandatului, nu a insistat și nici nu a cerut dovezi. El avea nevoie de rezultate concrete pentru a rezista în campania electorală ce urma să vină curând. „Pot să declar că cu această întâlnire- afirma Vaida Voevod către jurnaliștii bulgari de la cotidianul „Utro”- am creat o atmosferă de prietenie, de bunăvoință și de sinceritate, absolut necesare când se caută soluționarea mulțumitoare a unor probleme precum cele care ne preocupă”⁴⁸.

Discuțiile dintre cei doi suverani au durat trei ore, adică jumătate din timpul alocat croazierei. Dacă ar fi să îl credem pe Alexandru Vaida Voevod, „întrevederea a fost fost foarte cordială și sinceră. Am vorbit despre toate chestiunile care interesează cele două popoare, direct sau indirect”⁴⁹. Nici Nikola Mușanov nu regreta voiajul pe Dunăre de vreme ce, la Sofia, în fața jurnaliștilor, ținea să menționeze că „am motive să fiu foarte mulțumit de întrevederea de astăzi, care va fi, fără îndoială, folositoare pentru ambele popoare”⁵⁰. Iar Boris al III-lea își exprima mulțumirea pentru rezultatele discuțiilor de la bordul yahtului pentru că, revenit acasă, își exprima speranța că „tot așa cum este ziua splendidă de astăzi, așa vor fi și rezultatele acestei întâlniri”⁵¹.

Desigur, nu a fost chiar așa.

Ca să însuflească atmosfera de pe yahtul regal, Regele Carol al II-lea îl însărcinase pe ministrul de Externe, Nicolae Titulescu, ca, înainte de dejunul oficial, câțiva dintre însoțitorii țarului să primească înalte distincții românești. Între ei, prim-ministrul Nikola Mușanov, răsplătit cu Marea Cruce a Ordinului „Steaua României”, și ministrul de la București, Vladimir Robev, care a primit Marea Cruce a Ordinului „Coroana României”⁵². Boris al III-lea însuși a primit, din mâinile lui Carol al II-lea, Marele Colan al Ordinului „Regele Carol I”, acordat foarte rar și doar șefilor de state sau de guverne aliate și prietene.

⁴⁶ Rezultatele întrevederii dintre regii Carol II și Boris al Bulgariei, *Ce s'a stabilit între suveranii și oamenii de Stat ai celor două țări*, în „Dimineața”, an 29, nr. 9643, 2 noiembrie 1933, p. 1.

⁴⁷ Problemele discutate/O politică de destindere. Chestiunea reciprocității în materie școlară. Înlesniri economice/Paza fruntariei din sudul Dobrogei, în „Universul”, an 50, nr. 300, 2 noiembrie 1933, p. 1.

⁴⁸ O declarație a primului ministru român pentru presa bulgară, în „Dimineața”, an 29, nr. 9643, 2 noiembrie 1933, p.1.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Declarațiile regelui Bulgariei și ale d-lui Mușanoff, în „Dimineața”, an 29, nr. 9643, 2 noiembrie 1933, p. 1.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Decorațiile conferite demnitarilor bulgari, în „Dimineața”, an 29, nr. 9643, 2 noiembrie 1933, p. 1.

Abia apoi, prim-miniștrii Vaida Voevod și Mușanov, împreună cu Nicolae Titulescu, au dialogat pe teme precum situația generală a comunității românești din regiunea Vidin și a comunităților bulgare din Dobrogea⁵³. Tot în principiu, s-a convenit ca în regiunea Vidin și în județele din Dobrogea să se predea elevilor minoritari români, respectiv bulgari, câte șase ore de limbă maternă pe săptămână în clasele primare⁵⁴. În ceea ce privește relațiile economice, au remarcat șefii celor două guverne, acestea erau deteriorate de natura neprietenoasă a celor diplomatice. Bulgaria era nemulțumită de existența unei balanțe deficitare în comerțul bilateral de ani buni, românii manifestând un interes mediocru pentru importul de produse de peste Dunăre. Totuși, a explicat Vaida Voevod, aproape toate mărfurile puse la dispoziție de bulgari se regăseau și în România, în cantități îndestulătoare și de calitate superioare, cu excepția tutunului brut⁵⁵. Într-o cercetare referitoare la raporturile economice bilaterale, Alberto Basciani a stabilit că, cu o Dunăre care devenise după 1919 mai degrabă o barieră politică și diplomatică decât un mijloc de comunicare, comerțul, investițiile și cooperarea economică între ambele maluri au stagnat în anii 1920-1930⁵⁶. În timpul discuției, câțiva oficiali români au fost de acord să avanseze ideea facilitării tranzitului feroviar și rutier prin România a produselor bulgare exportate în Polonia, prin înființarea unei linii de ferry-boat între Ruse și Giurgiu⁵⁷.

Ce a fost pe bătrânul yaht „Ștefan cel Mare”?

Mai întâi de toate, o reuniune bilaterală la nivel înalt menită să dezghețe relațiile bilaterale. Suveranii nu discutaseră niciodată în calitatea lor de șefi de state și nici prim-miniștrii de la București și Sofia nu avuseseră întâlniri bilaterale până la acel moment.

În al doilea rând, excursia pe Dunăre transmitea un puternic mesaj politic în regiune. Proiectul Înțelegerii Balcanice, susținut de diplomația română, prin Nicolae Titulescu, era privit cu o rezervă adâncă la Sofia. Această situație cât se poate de clară a fost remarcată de majoritatea vocilor opiniei publice de la București.

Un editorial tipărit la 2 noiembrie 1933 în cotidianul „Adevărul” indica intențiile celor două părți, anume de a anunța că se pot depăși barierele vechi de aproape două decenii. „Întrevederea de pe Dunăre- se scrie în articol- a

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Problemele discutate/O politică de destindere. Chestiunea reciprocității în materie școlară. Înlesniri economice. Paza fruntariei din sudul Dobrogei*, în „Universul”, an 50, nr. 300, 2 noiembrie 1933, p. 1.

⁵⁶ Alberto Basciani, *Growth without Development: The Post-WWI Period in the Lower Danube. Perspectives and Problems of Romania and Bulgaria*, în „The Journal of European Economic History”, vol.49, issue 3, 2020, pp. 139-164.

⁵⁷ *Problemele discutate/O politică de destindere. Chestiunea reciprocității în materie școlară. Înlesniri economice. Paza fruntariei din sudul Dobrogei*, în „Universul”, an 50, nr. 300, 2 noiembrie 1933, p. 1; Florin Anghel, *Un model strategic româno-polon: canalul Marea Baltică- Marea Neagră în perioada interbelică*, în „Revista Istorică”, 7-8, 1996, pp. 581-590.

avut de scop să creeze atmosfera de prietenie, bunăvoință și sinceritate, fără de care n-ar fi cu putință să se înlăture și obstacolele, care țin încă Bulgaria într-o atitudine de rezervă față de marea acțiune de înfrățire balcanică”⁵⁸. Oficiosul guvernamental național-țărănist „Dreptatea” era de acord că „de o parte și de alta se dovedește clară conștiința necesității de a se împărtăși odată pentru totdeauna toate obiecțiile litigioase, care au depărtat o vreme cele două națiuni, revenindu-se la legăturile tradiționale care au însemnat renașterea politică și națională a Bulgariei și României”⁵⁹. „Cuvântul”, condus de Nae Ionescu, insera editorialul lui Vladimir Ionescu, care semnala „manifestația de cordialitate atât de promițătoare” din timpul croaziei de pe Dunăre, înregistrând și „noul curs pe care se vrea angajată politica bulgară”⁶⁰.

Existau și voci critice, venite dinspre dreapta politică, acolo unde Pamfil Șeicaru afișa într-un editorial din 2 noiembrie o rezervă cu accente agresive față de intențiile autorităților de la Sofia. „Nu aş învălui niciun moment într-o cât de vagă umbră a bănuielii sinceritatea atitudinii Regelui Boris în clipa în care afirmă o politică pașnică față de România”⁶¹, afirmă Șeicaru în textul său. „Dar – continuă el – una este voința Regelui Boris și alta sentimentul poporului bulgar, sufletește îmbibat de o mocnită adversitate față de români. (...) Este mare autoritatea Regelui Boris, acest suveran tânăr și totuși cuminte, înțelept ca un bătrân monarh; dar nu mai puțin puternice sunt temele naționalismului bulgar- teme ce formează catehismul societății „Dobrogea”⁶².

În afara mesajului politic, de destindere, adresat atât publicului intern cât și diplomațiilor regionale, croaziera de pe Dunăre a celor doi suverani a întărit imaginea favorabilă a țarului Boris al III-lea în rândul opiniei publice românești. Un polemist redutabil de valoarea lui Pamfil Șeicaru, care conducea „Curentul”, nota că „Regele Boris a izbutit să cucerească sentimentele poporului său; o viață de severă corectitudine și de impecabilă măsură în fiecare gest l-a asigurat de ceva mai trainic decât iubirea poporului: STIMA”⁶³.

La stânga politică, cotidianul „Adevărul” afișa explicit opinii dintre cele mai pozitive față de șeful unui stat care nu figura între prietenii și aliații României. „Regele Bulgariei- se susține în text- îmbrăcat în uniformă simplă a generalului de infanterie a armatei sale- e înalt și subțire. Înfățișare simpatică, gesturi naturale, complet lipsite de solemn, familiar cu supușii săi. Ne va face dovadă peste puține minute confirmând un mod de a se comporta cu poporul său, devenit legendar, însă considerat natural în țara lui, unde se păstrează neștirbite moravurile patriarhale, simple ale contactului dintre suverani și supuși. Conduce singur locomotiva, cunoaște pe nume pe toți mecanicii, se

⁵⁸ L. P. Nasta, *Întrevederea de pe Dunăre*, în „Adevărul”, an 47, nr. 15284, 2 noiembrie 1933, p.1.

⁵⁹ *Întrevederea celor doi Regi*, în „Dreptatea”, an VII, nr. 1836, 2 noiembrie 1933, p. 1.

⁶⁰ Vladimir Ionescu, *Umbre și lumini*, în „Cuvântul”, an IX, nr. 3061, 1 noiembrie 1933, p. 1.

⁶¹ Pamfil Șeicaru, *Întrevederea de la Rusciuk*, în „Curentul”, an VI, nr. 2067, 2 noiembrie 1933, p. 1.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*.

îmbracă la fel ca dâșii, circulă pedestru în Capitală și în împrejurimi, se întreține cu bătrânii, botează copiii satelor, ascultă serios sfaturile moșnegilor ce-i ațin calea”⁶⁴. Nici cea mai importantă publicație din România, cotidianul „Universul”, nu a rezistat tentației de a nota câteva aspecte personale legate de țar, în contextul unei adevărate admirații emoționale colective: „Suveranul Bulgariei, deși n-are încă 40 de ani, pare totuși mai în vârstă. Doi ochi vii, blânzi, îi luminează figura”⁶⁵. Ochii albaștri ai lui Boris fuseseră remarcați și de trimisul „Adevărului” la Giurgiu și Ruse: „E brun, tenul mat, ochii albaștri, ce se topesc într-o singură linie când surâde”⁶⁶.

Foarte popularul gazetar F. Brunea-Fox (Filip Brauner) a tipărit în „Dimineața” un episod emblematic din timpul întâlnirii celor doi suverani care a avut un impact major la publicul cititor, avid după asemenea scene. Municipality din Ruse – scrie Fox – a decis să îi dăruiască regelui Carol al II-lea o lădiță cu struguri, ca semn de prețuire pentru minutele petrecute pe cheiul portului. Două dintre eleve au fost desemnate să facă acest gest, la revenirea celor doi șefi de stat din croazieră; emoția a făcut ca cele două adolescente să se fâstâcească și să uite ce aveau de făcut. „Regele Boris-povestește Brunea-Fox- a dat să urce pontonul, schițase câțiva pași, când un oarecare cetățean, fără ținută, s-a adresat familiar:

-Majestate, dar cu strugurii ce facem?

Suveranul a întors capul, fără să se arate surprins de „sans-jena” omului, spre locul din marginea pontonului unde se afla lădița cu struguri, priveghiată de cele două duduie intimidată. A revenit spre regele Carol al II-lea, rugându-l să accepte ofranda. Apoi a plecat, escortat de public și ziariști”⁶⁷.

Povestea lădiței de struguri urma unei alteia, relatată tot în popularul cotidian de dimineață, despre primirea regelui Carol al II-lea pe cheiul portului din Ruse. Acolo, scrie trimisul special al „Dimineții”, „imensa mulțime era ținută în ordine de un cordon de jandarmi. La un moment dat, regele Boris s-a apropiat de cordoane și le-a făcut semn să se rupă pentru a lăsa liberă trecerea celor doi regi prin mulțime”. Ceea ce a urmat, continua febril reporterul de la fața locului, a satisfăcut pe deplin așteptările publicului românesc: „Jandarmii nu au înțeles gestul și au crezut că trebuie să împingă mulțimea mai înapoi. S-a produs astfel o busculadă timp de câteva clipe, până ce regele Boris i-a putut pune capăt explicând ce dorește. În urmă, cei doi

⁶⁴ *Întâlnirea dintre regele Carol și regele Boris. Cei doi suverani s’au întâlnit eri la Rusciuk și Ramadan, în „Adevărul”, an 47, nr. 15284, 2 noiembrie 1933, p. 3.*

⁶⁵ *Întrevederea dintre MM.LL Regii Carol al II-lea și Boris. Cei doi Suverani au fost însoțiți de prim-miniștrii și miniștrii de externe ai celor două state. S-au discutat chestiuni politice și economice, în „Universul”, an 50, nr. 300, 2 noiembrie 1933, p. 1.*

⁶⁶ „Adevărul”, an 47, nr. 15284, 2 noiembrie 1933, p. 3.

⁶⁷ Fox, *Ecouri de la întrevederea regilor//Lada cu struguri. D.Titulescu și premiul Nobel. D.Vaida Voevod despre atitudinea liberalilor*, în „Dimineața”, an 29, nr.9643, 2 noiembrie 1933, p.3.

suverani însoțiți de suitele respective au trecut în mijlocul mulțimii. A fost un moment foarte emoționant. Tot protocolul oficial a căzut într-o clipă în fața acestui gest al regelui Boris. Mulțimea a izbucnit în urale nesfârșite”⁶⁸.

O astfel de avalanșă emoțională față de un suveran nu era chiar un lucru obișnuit și ea fusese exercitată mai mult asupra regelui Ferdinand și a reginei Maria, în vremurile mai recente. Ce este demn de reținut ar fi că Boris al III-lea surclasează la capitolul imagine o mare parte a liderilor din țările aliate României și este o figură singulară, în popularitate, între conducătorii statelor care au fost adversare în primul Război Mondial.

Întâlnirea la nivel înalt dintre cei doi suverani, din 30 octombrie 1933, a deschis mai degrabă speranțe decât oportunități. Ofertele reciproce au fost trecute în agende dar acțiunea comună ulterioară a lipsit. Chiar și cu numai atât, dezghețarea relațiilor bilaterale a reprezentat un pas sănătos în intenția de reclădire a prieteniei istorice și în asigurarea unui sentiment de reconfort diplomatic în preajma semnării Înțelegerii Balcanice, din care Bulgaria avea să lipsească. Abia vizita oficială a țarului Boris al III-lea în România, anunțată cu acest prilej, prefigura un orizont de așteptare mai generos.

3. „Meșteșugarii păcii”. Patru zile cu Regele Carol al II-lea și Țarul Boris al III-lea (25- 28 ianuarie 1934)

Era prima vizită oficială a unui țar bulgar în România la mai bine de 15 ani de la încheierea Primului Război Mondial și fusese programată tocmai înainte cu câteva zile de semnarea, la Atena, a pactului Înțelegerii Balcanice. Bulgaria nu a dat niciun semnal oficial potrivit căruia țarul ar fi venit la București pentru a oferi alternative la construcția de inspirație franceză ci, mai degrabă, că a programat vizita pentru a contribui decisiv la prevenirea unui incendiu regional, pe care țara sa nu și-l dorea. Vizita regală bulgară la București poate fi percepută drept un efort personal de a construi o relație cu Curtea Regală de la București, care era acum departe de standardele austere de la Sofia⁶⁹, și o acțiune oficială de a stinge bănuielile și nemulțumirile românilor în legătură cu problematica regională a menținerii *statu-quo*-ului teritorial.

Prim-ministrul bulgar, Nikola Mușanov, nu lăsase loc de prea multe așteptări de la această vizită. Mai degrabă era vorba despre semnificații simbolice, menite să propună reluarea unei tradiții istorice, din vremea lui Carol I și a lui Ferdinand I al Bulgariei, aceea de a se vedea și discuta frecvent. Cât se poate de frust, cu numai câteva ore înainte de a pleca la București, premierul bulgar anunța, în interviul acordat agenției române de presă Rador, că întregul format al discuțiilor dintre suverani ar fi avut menirea de a „rezolva chestiunile de interesează direct Bulgaria și România”. Relațiile

⁶⁸ *Un incident caracteristic*, în „Dimineața”, an 29, nr. 9642, 1 noiembrie 1933, p. 1.

⁶⁹ Țarul Simeon al II-lea scrie despre mama sa, țarina Ioana, că era o femeie foarte credincioasă. Simeon II of Bulgaria (with Stéphane Courtois), *op.cit.*, p.59.

bilaterale, mai menționa șeful guvernului bulgar, aveau șansa de a fi repuse pe fundamentele unei „prietenii tradiționale” cu „temeiuri istorice”, prietenie care avusese „încercări” în „ultimii ani”⁷⁰. La Sofia, oficiosul guvernamental în limba franceză „La Bulgarie” credea că vizita în România a suveranilor bulgari ținea, cel mai sigur, de un tip de diplomatie practicat cu bună credință și de relații amicale între șefii de state. Mai pe scurt spus, mai bine mai puțin decât nimic, așa cum fusese din 1913 și până acum. „Întorcând spatele haosului de ieri- scrie textul amintit, din 25 ianuarie 1934-, România și Bulgaria se adresează în acest moment nu numai celor două popoare, ci și spiritelor de bună-credință și oamenilor de bunăvoință, pentru a cere concursul lor în vederea unei acțiuni pacificatoare care va ști să fructifice politica de apropiere inaugurată acum”⁷¹. Peste alte câteva zile, Mușanov enumera și câteva dintre considerentele politice și diplomatice care au stat la baza agendei vizitei regale la București: memoria puternică a legăturilor istorice bilaterale, pe care „încercările ultimilor ani n-au putut-o distruge”, anumite „chestiuni litigioase” care prin „bunăvoință” pot fi „rezolvate ușor” și comunitatea bulgară din România, care constituia în opinia Sofiei „un element al loialității și muncii pașnice”⁷².

Premierul bulgar ținea să lămurească și că cel mai important motiv al discuțiilor dintre Carol al II-lea și Boris al III-lea era legat de „liniștirea Balcanilor și consolidarea păcii dintre popoarele Peninsulei”⁷³. Totul în contextul în care, chiar la București, Nikola Mușanov explica refuzul de a semna aderarea la Înțelegerea Balcanică prin „deosebirile față de oamenii de stat români asupra caracterului convențiilor”. „Bulgaria-însista șeful guvernului de la Sofia-duce o politică de pace și înțelegere cu toate popoarele și mai întâi de toate cu vecinii săi. Ea nu are intenții agresive față de nimeni și este gata să îmbrace această declarație a sa în forma diplomatică respectivă. Poporul bulgar, însă, nu poate renunța la acele drepturi pe care i le garantează faptul participării sale în Liga Națiunilor”⁷⁴.

Cu alte cuvinte: pact de neagresiune, da, Înțelegere Balcanică, nu.

Țarul Boris al III-lea și țarina Ioana au sosit în gara din Ruse devreme, într-o dimineață de joi, 25 ianuarie 1934. După un ceremonial simplu și scurt de primire, organizat de primăria orașului și de Regimentul 5 Infanterie bulgar, suveranii s-au îmbarcat pe vasul „Vit”, al Serviciul hidraulic, și au început traversarea Dunării, spre Giurgiu⁷⁵. Așteptați aici de o delegație

⁷⁰ D. Mușanoff despre raporturile româno-bulgare, în „Universul”, an 51, nr. 25, 27 ianuarie 1934, p. 1.

⁷¹ Presa din Sofia despre vizita suveranilor bulgari în România, în „Dimineața”, an 30, nr. 9730, 28 ianuarie 1934, p. 3.

⁷² D. Mușanoff vorbește presei române. Declarațiile făcute de președintele consiliului de miniștri bulgar, în „Dimineața”, an 30, nr. 9373, 31 ianuarie 1934, p. 1.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Sosirea în țară a Suveranilor Bulgariei. Primirea la Ramadan. Sosirea în Capitală. Primirea în Gara de Nord. Cortegiul regal. Dejunul de la palatul regal. Festivalul de la Teatrul Național, în „Universul”,

oficială condusă de Richard Franasovici, ministru al Lucrărilor Publice și Comunicațiilor, oaspeții au plecat imediat, cu trenul, spre București. În Salonul Regal al Gării de Nord, regele Carol al II-lea a fost însoțit de regina Maria dar și de frații săi, regina Elisabeta a Greciei și principele Nicolae⁷⁶.

Trei trăsură regale *à la Daumont*, escortate de două escadroane călări, au parcurs Calea Griviței și Calea Victoriei până la Palatul Regal⁷⁷. În prima caleașcă oficială, asistată de valeți în fireturi și patru telegari negri, au luat loc Carol al II-lea și Boris al III-lea, în cea de-a doua regina Maria și țarina Ioana iar în a treia, ultima, ca o concesie a fratelui mai mare, regina Elisabeta și principele Nicolae⁷⁸. Traseul a fost scurt, vremea destul de rece iar la Palatul Regal de pe Calea Victoriei a fost organizat un prânz frugal, dar oficial, care a durat abia o jumătate de oră⁷⁹.

În grabă, Familiile Regale au plecat să își aranjeze ținutele la Palatul Cotroceni al reginei Maria, iar oficialii care făceau parte din suite au trecut în imediata apropiere, la Teatrul Național, în așteptarea lor. Aici, de la ora 15 Filarmonica a organizat un concert de gală⁸⁰, cu orchestra condusă de George Georgescu și cu trei piese în program: uvertura din „Maeștrii cântăreți din Nürenberg”, de Richard Wagner, „Rapsodia română”, de George Enescu și „Till Eulenspiegel”, de Richard Strauss⁸¹. Codurile obligatorii în ceea ce privește ținuta spectatorilor fuseseră trimise de mai multe zile, și anunțate în presă, existând obligația uniformelor albastre, cu decorații, pentru ofițeri, a jachetei pentru oficialii civili și a ținutelor de după-amiază pentru doamne⁸². Nici concertul nu a durat prea mult pentru că, la ora 17, din gara Cotroceni (actuala Băneasa) un tren regal a plecat spre Sinaia, având drept pasageri în vagoane pe membrii Familiilor Regale și oficialitățile române și bulgare. Ajunși seara, în jurul orei 20.15, suveranii au încheiat o zi obositoare cu un dîneu intim, la Peleş⁸³.

Pentru a doua zi, 26 ianuarie 1934, programul oficial a fost plin, cea mai importantă parte cuprinzând convorbiri oficiale, audiențe și recepții. Au existat informații publice potrivit cărora, în cursul zilei, de la Palatul Regal

an 51, nr. 25, 27 ianuarie 1934, p.11; „Dimineața”, an 30, nr. 9729, 27 ianuarie 1934, p. 1, „Adevărul”, an 48, nr. 15.356, 26 ianuarie 1934, p.5; „Curentul”, an VII, nr. 2150, 28 ianuarie 1934, p.5; „Viitorul”, an XXVI, nr. 7805, 27 ianuarie 1934, p. 1; „Dreptatea”, an VII, nr. 1907, 27 ianuarie 1934, p. 1.

⁷⁶ „Universul”, an 51, nr. 25, 27 ianuarie 1934, p. 11.

⁷⁷ Programul oficial al vizitei, în „Adevărul”, an 48, nr. 15.356, 26 ianuarie 1934, p. 5.

⁷⁸ Primirea în Gara de Nord, în „Universul”, an 51, nr. 25, 27 ianuarie 1934, p. 11.

⁷⁹ Vizita Suveranilor Bulgariei. Dejunul dela palatul regal. Concertul dela teatrul Național. Primirea la Sinaia, în „Universul”, an 51, nr.26, 28 ianuarie 1934, p. 1.

⁸⁰ Primirea în Gara de Nord, în „Universul”, an 51, nr. 25, 27 ianuarie 1934, p. 11.

⁸¹ Vizita Suveranilor Bulgariei. Dejunul dela palatul regal. Concertul dela Teatrul Național. Primirea la Sinaia, în „Universul”, an 51, nr. 26, 28 ianuarie 1934, p. 1.

⁸² Programul oficial al vizitei, în „Adevărul”, an 48, nr. 15.356, 26 ianuarie 1934, p. 5.

⁸³ Ibidem.

din Belgrad regele Alexandru al Iugoslaviei a telefonat la Peleş și a dialogat cu cei doi suverani⁸⁴ în ceea ce am putea desemna drept prima teleconferință internațională din istoria Casei Regale române. Interlocutorii au aflat, fără doar și poate, și despre semnarea Pactului de neagresiune dintre Polonia, un aliat cheie al României după 1919⁸⁵, și Germania. În timpul discuțiilor dintre cei doi suverani, probabil și în cea cu participarea telefonică a musafirului iugoslav, au fost explicate pozițiile diametral opuse proiectului Înțelegerii Balcanice și dar și perspectivele de a elimina cât mai multe dintre reziduurile memoriei conflictelor militare din 1913 și 1916-1918.

Dimineața devreme, regina Maria, însoțită de tânăra țarină Ioana și de principele Nicolae, a plecat la Stâna Regală, acolo unde Federația română de sporturi de iarnă organiza campionatul național de sanie⁸⁶. Mai târziu, și-a făcut simțită prezența și Carol al II-lea, venit special pentru o baie de mulțime și pentru a înmâna premiile câștigătorilor. După concurs, jurnaliștii români și bulgari acreditați pe lângă delegații au fost invitații oficiali ai Primăriei Sinaia, la elegantul hotel „Palace”, pentru un dejun⁸⁷. La rândul lor, Familiile Regale s-au reunit la Peleş pentru masa de prânz, alături miniștrii cabinetului Tătărescu, a demnitarilor de la Curte, foștilor regenți, mareșalilor și oficialilor Legației bulgare și municipalității din Sinaia⁸⁸.

Seara, de la ora 18, cei doi suverani i-au primit în audiențe reciproce pe șefii guvernelor, Gheorghe Tătărescu și Nikola Mușanov, pentru ca, o oră mai târziu, Boris al III-lea să aibă o întâlnire și cu Savel Rădulescu, subsecretar de stat în Ministerul de Externe, în lipsa lui Nicolae Titulescu, rămas în București, bolnav de gripă. Un ceremonial solemn ulterior, desfășurat la Peleş, a constatat în conferirea celor mai înalte ordine și distincții ale celor două state, regele Carol al II-lea primind Marele Cordon al Ordinului „Kiril și Metodiu” iar țarina Ioana Marele Cordon al Ordinului „Coroana României”⁸⁹. Reginelor Maria și Elisabeta, principelui Nicolae, patriarhului Miron Cristea, prim-ministrului Gh. Tătărescu și miniștrilor Constantin Angelescu și general Paul Angelescu, țarul le-a înmânat Marele Cordon al Ordinului „Alexandru I”, în veme ce Richard Franasovici și prefectul Poliției Capitalei, Gabriel Marinescu

⁸⁴ *Textul pactului balcanic comunicat regelui Iugoslaviei*, în „Universul”, an 51, nr. 24, 26 ianuarie 1934, p. 1.

⁸⁵ Florin Anghel, *Construirea sistemului cordon sanitaire. Relații româno-polone, 1919-1926*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2008.

⁸⁶ *Festivitățile dela Sinaia în onoarea Suveranilor Bulgariei*, în „Universul”, an 51, nr. 27, 29 ianuarie 1934, p. 1.

⁸⁷ *Ibidem. Suveranii bulgari oaspeții regelui Carol, la Sinaia. Primarul Sinaiei întâmpină pe regele Boris cu o urare de bun venit în limba bulgară*, în „Adevărul”, an 48, nr. 13.357, 28 ianuarie 1934, p. 8; *Festivitățile dela Sinaia în cinstea Suveranilor bulgari*, în „Curentul”, an VII, nr. 2150, 28 ianuarie 1934, p. 5.

⁸⁸ „Adevărul”, an 48, nr. 15.356, 26 ianuarie 1934, p. 5.

⁸⁹ *Distincții acordate de Suverani*, în „Universul”, an 51, nr. 27, 29 ianuarie 1934, p. 1.

au fost decorați cu Marele Cordon al Ordinului „Meritul Civil”⁹⁰. La discursurile regale, și la recepția oficială din noaptea de 26 ianuarie 1934, au luat parte, alături de membrii guvernului, și diplomații acreditați la București, conduși de nunțul papal Valerio Valery, în calitate de decan al corpului diplomatic. Aproape de miezul nopții, Dinu Lipatti a fost invitat să interpreteze la pian „Tocatta” lui Johann Sebastian Bach și „Scherzo” de Frederic Chopin, după care George Folescu de la Opera Română din București, acompaniat de Theodor Rogalsky, a cântat patru vechi cântece populare („Jos pe Mureș”, „Unde aud cucul cântând”, „Duce-m-aș și m-aș tot duce” și „Cântec haiducesc”)⁹¹. La final, N.Iorga a oferit țarului un album cu figurile domnitorilor Moldovei și Țării Românești iar țarinei o ediție rară, cu planșe în culori, reprezentând vechea artă bisericească românească (și cu o dedicație în limba italiană)⁹².

La recepția de gală de la Peleş, care a început la ora 22 și a durat jumătate de oră după miezul nopții, s-a consemnat și unul dintre momentele-cheie, așteptate de majoritatea decidenților politicilor regionale balcanice. În toate capitalele acestor țări era așteptată reacția publică și oficială a Bulgariei la ultima discuție la nivel înalt înainte de încheierea Înțelegerii Balcanice. Cu alte cuvinte: prieteni sau dușmani?

În discursuri structurate asemănător, Carol al II-lea și Boris al III-lea au evitat să rostească „eșec” pentru cei care mai sperau la aderarea Bulgariei la structura balcanică de securitate. Ambii suverani au convenit să aducă la lumină memoria istorică a vechilor legături bilaterale⁹³, Carol al II-lea ținând să menționeze reperele cele mai importante: Plevna și Grivița. „Raporturile între România și Bulgaria dăinuiesc de multă vreme”, amintea suveranul român⁹⁴. „Sunt bucuros- îi răspundea Boris al III-lea- să constat că amintirea ospitalității pe care țara Voastră a acordat-o atât de generos făuritorilor libertății bulgare, precum și partea glorioasă luată de România în războiul din 1877 este la Noi mereu vie și constituie un element prețios pentru toate inițiativele ce tind la o apropiere din ce în ce mai strânsă între țările Noastre”⁹⁵.

În punctul atât de ofertant al locurilor memoriei se oprea, însă, consensul transmis public de cei doi suverani.

Dacă regele Carol al II-lea vorbea în discurs de o „consolidare a ordinii existente”⁹⁶ (în Balcani și Europa), țarul Boris al III-lea ținea să fie cât se poate

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ „Universul”, an 51, nr. 27, 29 ianuarie 1934, p. 3.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ Constantin Velichi, *România și Renașterea bulgară*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.

⁹⁴ *Discursul M.S. Regelui Carol II*, în „Universul”, an 51, nr.27, 29 ianuarie 1934, p. 1.

⁹⁵ *Răspunsul Majestății Sale Regelui Boris III*, în „Universul”, an 51, nr. 27, 29 ianuarie 1934, p.1.

⁹⁶ „Universul”, an 51, nr. 27, 29 ianuarie 1934, p. 1.

de explicit, invocând „pacea și înțelegerea”, dar și „încrederea”, alături de „servirea intereselor vitale ale popoarelor Noastre”⁹⁷ prin susținerea și promovarea acestora. Ajuns acasă, la Sofia, prim-ministrul Nikola Mușanov a explicat mai bine, într-o conferință de presă susținută la 29 ianuarie 1934, ceea ce suveranii doar sugeraseră la recepția de la Peleş, în Sinaia. „Ne-am explicat cu deplină sinceritate- declara Mușanov- și într-o atmosferă de încredere. Am comunicat guvernului român motivele care împiedică Bulgaria de a se alătura la un pact de garanții teritoriale. Reînnoind în același timp expresia fermei voințe a poporului bulgar de a continua o politică de înțelegere și de amicitie cu toți vecinii săi și a dorinței sale de a lua parte la eforturile comune pentru consolidarea păcii, am declarat că Bulgaria este gata să semneze cu statele balcanice pacte de neagresiune”⁹⁸. O confirmare a divergențelor de opinii dar și a eforturilor consistente de a redeschide dialogul a venit și dinspre prim-ministrul Gheorghe Tătărescu, care a simțit nevoia unei explicații publice referitoare la diferitele opinii neconcordante în cadrul discuțiilor bilaterale. Tătărescu a caracterizat pe cei care au discutat la București și Sinaia drept „meșteșugarii păcii” și a continuat: „Am să dezvălui întregul meu gând: am făcut treabă bună pentru cauza cea bună”⁹⁹.

Presa de la București a citit în chei diverse mesajele regale.

În „Dimineața”, cu simpatii la stânga, editorialistul Liviu P. Nasta, exprima convingerea că „Regele Boris a renunțat la orice aluzie împotriva principiului „ordinii existente”¹⁰⁰. Aceluiași, prim-ministrul Mușanov îi declara, la 26 ianuarie 1934, că „nu se poate să semnăm astăzi un pact care ar cuprinde sancțiuni împotriva celor care ar încerca pe cale pașnică să obțină o revizuire a tratatelor de pace. Această atitudine, însă, nu va înrăutăți în nicio privință atmosfera amicală și cordială care există între cele două țări vecine de pe Dunăre”¹⁰¹. Mai entuziasmat, în „Adevărul”, Gheorghe Vlădescu-Răcoasa (viitor demnitar comunist după 1944) era convins că rezultatele vizitei erau atât de promițătoare încât se putea aminti din nou „o uniune a statelor peninsulei” și necesitatea unei „prietenii” cu Bulgaria. Cu „anumite greșeli politice” între cele două state în povara relațiilor bilaterale, se putea spera la începutul unui alt drum, erorile trecutului putându-se repara „la un moment dat”¹⁰². La fel de optimist, Emil D. Fagure a ținut să transmită cititorilor săi din „Lupta” că, la Sinaia, „cuvintele schimbate între cei doi regi au fost

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ D. Mușanoff despre vizita la București, în „Dimineața”, an 30, nr. 9374, 1 februarie 1934, p. 1.

⁹⁹ Primul ministru despre conversațiunile bulgaro-române. Declarațiile făcute de d. G. Tătărescu ziariștilor bulgari veniți la București, în „Dimineața”, an 30, nr. 9374, 1 februarie 1934, p. 1.

¹⁰⁰ L.P. Nasta, Întrevederea regală de la Sinaia și pactul balcanic, în „Dimineața”, an 30, nr. 9374, 1 februarie 1934, p. 9.

¹⁰¹ „Dimineața”, an 30, nr. 9374, 1 februarie 1934, p. 9.

¹⁰² G. Vlădescu-Răcoasa, Legăturile româno-bulgare, în „Adevărul”, an 48, nr. 15.358, 29 ianuarie 1934, p. 1.

puține”¹⁰³. Cu toate acestea, explică Fagure, „conținutul cuvintelor spune destul și rezonanța lor e sinceră și caldă”¹⁰⁴.

De câteva săptămâni în opoziție (mai exact de la mijlocul lunii noiembrie 1933), oficiosul național-țărănist „Dreptatea” avansa prezumții care s-au dovedit eronate. Editorialiștii PNT creditau speranțe potrivit cărora la Sinaia, în timpul discuțiilor celor doi suverani, s-ar fi pus „piatra fundamentală” a unor „relații cordiale, prietenești și de încredere între România și Bulgaria”, o „chezășie” a unei „largi înțelegeri balcanice”¹⁰⁵. Mai pesimiști, jurnaliștii de la „Curentul” au trimis publicului un editorial, în 1 februarie 1934, extrem de critic referitor la valoarea politică și diplomatică a vizitei suveranului de la Sofia. În text, se arată că „Bulgaria nu ne promite nimic”, fiind nevoie de „sforțări remarcabile” pentru reluarea prieteniei pe care o invocau suveranii și mulți dintre cei care au participat la discuțiile de la Peleş. Cea mai importantă „sforțare”, continua cotidianul, ar fi constat „într-o voluntară amnistie acordată anilor de după 1913 până astăzi”¹⁰⁶.

A doua zi, destul de devreme dată fiind ora la care recepția de la Peleş se sfârșise, cuplul regal bulgar a plecat alături de regina Maria și regele Carol al II-lea spre reședința suveranei de la Bran. După câteva ore petrecute acolo, cele două Familii Regale au ieșit la o scurtă vizită în Brașov, oprindu-se la Biserica Neagră și la Biserica „Sf. Nicolae” din Șchei¹⁰⁷, înainte de a reveni la Sinaia. Era și timpul, Boris pleca de cu seara, cu trenul, la Periș, la o partidă de vânătoare alături de regele Carol al II-lea și de prim-ministrul Gheorghe Tătărescu.

În acest timp, la București, Nikola Mușanov petrecuse mai bine de trei ore acasă la Nicolae Titulescu, care era încă bolnav. Nu au lipsit explicațiile și promisiunile de a continua relansarea dialogului politic și diplomatic, mai ales în condițiile refuzului public bulgar de a se alătura proiectului regional balcanic. Premierul bulgar a mai ținut o lovitură de imagine de proporții, alegând să depună oficial o coroană de flori la Monumentul Eroului Necunoscut din Parcul Carol. Era primul omagiu adus de un lider al fostelor Puteri Centrale ale Primului Război Mondial pentru soldații români căzuți pe front iar gestul conținea o puternică încărcătură simbolică și emoțională. Abia apoi, Mușanov a ajuns la școala¹⁰⁸ și biserica bulgară din calea Călărași nr. 16, unde s-a întreținut cu bine organizata comunitate din capitala României. Într-un final, în interiorul călduros și elegant al Palatului Sturdza, un somptuos

¹⁰³ Emil D. Fagure, *Raporturile bulgaro-române*, în „Lupta”, an XIII, nr. 3678, 30 ianuarie 1934, p. 1.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ C.G., *Toasturile de la Sinaia*, în „Dreptatea”, an VIII, nr. 1909, 29 ianuarie 1934, p. 1.

¹⁰⁶ Romulus Dianu, *Bulgaria nu ne promite nimic*, în „Curentul”, an VII, nr. 2154, 1 februarie 1934, p. 1.

¹⁰⁷ *Suveranii la Brașov*, în „Universul”, an 51, nr. 28, 30 ianuarie 1934, p. 1.

¹⁰⁸ Panait I. Panait, *Clădirea Școlii Bulgare din București*, în „Revista Monumentelor Istorice”, nr. 1-2, 1993-1994, pp. 181-183.

dineu oficial în prezența omologului român, Gheorghe Tătărescu¹⁰⁹, a adunat pe partenerii dialogului, într-un efort de a elimina cât mai multe dintre asperitățile dialogului bilateral româno-bulgar din ultimii ani.

4. Ultima zi în România: la vânătoarea regală de la Periș și o vizită într-un muzeu național fără electricitate (28 ianuarie 1934)

O fotografie publicată de cotidianul „Dimineața”, pe prima pagină, în colțul din dreapta, de jos¹¹⁰, în ultima zi a lui ianuarie, arată o sanie cu doi pasageri având pe cap câte o căciulă de blană, bine înfășați în haine groase, cu pături alături. Carol al II-lea zâmbește fericit și relaxat. Hainele lui par mai adecvate unei călătorii prin zăpadă, oricum par mai elegante și mai scumpe. Boris al III-lea, cu o manta militară groasă, închisă la culoare, cu un guler cazon de blană, privește absent, fără expresie. Ai zice că e obosit, dacă nu de-a dreptul plictisit. Dacă privești cu atenție, îți poți face chiar și o impresie generală asupra relației personale dintre cei doi. Probabil că, în afara dialogului oficial, între cei doi bărbați încă tineri ar exista prea puține subiecte de conversație personală. Chiar dacă foarte apropiați de vârstă, pe cei doi nu îi lega aproape nimic.

De cu seară, trenul regal plecase din Sinaia cu auguștii pasageri Carol al II-lea și Boris al III-lea, pentru a-i duce la Periș, nu departe de Snagov și de reședința regală de la Scroviște. Pădurea, aflată pe malurile Neajlovului, era cunoscută pentru pasiuni cinegetice iar vizitele suveranilor aici nu erau deloc rare. Momentul își propunea o reuniune strict masculină pentru o bună parte a ultimei zile oficiale într-o situație de protocol destul de jenantă. Este vorba despre lipsa unei suverane pe tronul României, în condițiile în care fosta soție, Elena, se afla în exil forțat la Florența din 1932, după ce obținuse divorțul în 1928¹¹¹. Nici moștenitorul tronului, fostul rege Mihai, acum Mare Voievod de Alba Iulia, nu se afla în țară, fiind exclus de la ceremonialul de la Curte.

Duminică dimineața, la 9, pe peronul micii gări, cei doi suverani au fost întâmpinați de principele Nicolae, de prim-ministrul Gheorghe Tătărescu, de ministrul de Interne, Ion Inculeț, de generalii Constantin Ilasievici și Ernest

¹⁰⁹ „Universul”, an 51, nr. 28, 30 ianuarie 1934, p. 1.

¹¹⁰ „Dimineața”, an 30, nr. 9373, 31 ianuarie 1934, p.1.

¹¹¹ Arthur Gould Lee, *Regina Mamă Elena a României, prințesă de Grecia și Danemarca: o biografie autorizată*, Editura Humanitas, București, 2019. Despre regina Elena, istoricul Dorin Dobrinu a susținut, într-un material de presă, că „este un personaj destul de puțin cunoscut chiar și în lumea istoricilor, în afară de câteva chestiuni generale legate de mariajul ei cu Carol al II-lea și de această istorie personală nefericită legată de Regele Mihai, de perioada copilăriei și de perioada 1940-1947”. Andreea Ofițeru, *Secolul Regelui Mihai. Mama care a oprit Holocaustul în România. Regina Elena sau cum să rămâi om când lumea înnebunește*, Radio Europa Liberă România, 21 octombrie 2021, <https://www.romania.europalibera.org/a/regina-elena/31527838.html> (accesat 6.01.2024).

Baliff și de prefectul județului Ilfov, Ion Ghiață¹¹². Jumătate de oră mai târziu, în gara Cotroceni coborau și suveranele. Regina Maria, țarina Ioana și regina Elisabeta a Greciei erau întâmpinate de ministrul Lucrărilor Publice și Comunicațiilor, Richard Franasovici, și de alți doi membri ai guvernului, ambii subsecretari de stat la Ministerul de Interne: Victor Iamandi și Sergiu Dimitriu. După un mic dejun frugal, la Palatul Cotroceni, regina Maria s-a oferit să fie ghid țarinei Ioana în vizitele la Biserica Pitar Moș, situată între bulevardul Magheru și Grădina Icoanei, o ctitorie din 1795 a domnitorului Alexandru Moruzi¹¹³, și la Sanatoriul francez „St. Vincent de Paul”¹¹⁴, de la Șosea. La prânz, Reginele s-au înapoiat la Palatul Cotroceni pentru un dejun intim¹¹⁵.

Suveranii, la rândul lor, au luat dejunul la palatul de la Scroviște, după ce echipa vâname 36 de fazani și trei porci mistreți, din care doi erau trofee asumate lui Gheorghe Tătărescu, o reușită „cu două focuri consecutive”¹¹⁶, cum îl lăuda cel mai important cotidian din țară. Spre sfârșitul după-amiezii de iarnă, cu lumină puțină și fără soare, automobilul regal a intrat în București iar țarul a început să își completeze conștiincios ultima parte a programului oficial.

Boris al III-lea a devenit primul șef de stat (și singurul) din coaliția fostelor Puteri Centrale din Primul Război Mondial care a adus un omagiu la Mormântul Eroului Necunoscut, din Parcul Carol. Acest gest oficial a conținut, în sine, o încărcătură politică și diplomatică excepțională, mai ales în

¹¹² *Plecarea Suveranilor bulgari. Vânătoarea regală de la Periș. Regele Boris la mormântul eroului necunoscut. Recepția dela legația Bulgariei. Plecarea din gara Cotroceni*, în „Universul”, an 51, nr. 29, 31 ianuarie 1934, p. 1; *Suveranii bulgari au părăsit țara. Vânătoarea regală dela Periș. Ultimele vizite în Capitală. Plecarea spre Giurgiu*, în „Curentul”, an VII, nr. 2152, 30 ianuarie 1934, p.1.

¹¹³ Ministerul Culturii, Institutul Național al Patrimoniului, Arhiva Comisiunii Monumentelor Istorice, dosar 0615, Biserica Pitar Moș, strada Dionisie Lupu 45, București, <https://www.arhivacomisiuniimonumentelor.ro/?p=87020> (accesat 6.01.2024). Biserica era situată în imediata apropiere a locuinței ministrului Richard Franasovici, aghiotantului Familiei Regale bulgare din partea regelui Carol al II-lea și a guvernului român, pe durata vizitei. Vila Merope, de pe strada Pitar Moș 20, este opera arhitectului Alexandru Zaharia (Alexandru Zachary). Antoaneta Dohotariu, *Palatul mediteranean în care a fost instalat „Tov.Sadoveanu”, opera arhitectului pe care Bucureștiul interbelic iubea să-l urască. Interviu cu arhitectul Mădălin Ghigeanu*, în „b365”, 23 noiembrie 2022, <https://www.palatul-mediterranean-in-care-a-fost-instalat-tov-sadoveanu-opera-arhitectului-pe-care-bucurestiul-interbelic-iubea-sa-l-urasca-interviu-cu-arhitectul-madalin-ghigeanu-487634/> (accesat 6.01.2024).

¹¹⁴ Sanatoriul Saint Vincent de Paul (azi Spitalul de Endocrinologie „C.I. Parhon”) a fost ridicat pe Șoseaua Jianu (azi Aviatorilor) începând cu 1912. Vezi Oana Marinache, *Sanatoriul St. Vincent de Paul de la Șosea*, în „Adevărul”, 9.12.2018, <https://www.adevarul.ro/blogurile-adevarul/sanatoriul-st-vincent-de-paul-de-la-osea-1910129.html> (accesat 6.01.2024).

¹¹⁵ „Curentul”, an VII, nr.2152, 30 ianuarie 1934, p.1.

¹¹⁶ „Universul”, an 51, nr. 29, 31 ianuarie 1934, p.1.

condițiile în care Bulgaria nu renunțase la ideea reparării clauzelor teritoriale ale Tratatului de pace de la Neuilly-Sur-Seine, inclusiv în ceea ce privește Dobrogea.

Discuțiile politice dintre premierii Titulescu și Mușanov au conturat și un Comunicat comun, cu un text fără mari promisiuni. Cele două guverne ar fi urmat să aducă în dezbatere și să decidă „grabnic” câteva dintre reglementările care erau așteptate încă de la sfârșitul Primului Război Mondial, mai precis despăgubirile referitoare la situațiile litigioase următoare legii agrare din 1921 și stabilirea și recunoașterea cuantumului pensiilor cetățenilor care locuiseră în cealaltă țară¹¹⁷. Statutul bisericilor și al școlilor urma să fie și el reglementat în viitor, fără a fi precizat un orizont de timp, „sub condiție de reciprocitate”¹¹⁸. Textul comunicatului era foarte laconic în legătură cu recente evoluții regionale, conturând mai degrabă divergențe majore de opinii decât o apreciere comună asupra proiectului Înțelegerii Balcanice. Discuțiile lungi dintre Gheorghe Tătărescu și Nicolae Titulescu, de o parte, și Nikola Mușanov, de cealaltă, nu s-au concretizat în obiective și strategii bilaterale iar rezultatele întâlnirilor dintre Carol al II-lea și Boris al III-lea s-au dovedit fără succes. Miniștrii români și bulgari, scrie textul Comunicatului comun, „au examinat mijloacele de a consolida pacea în Balcani”¹¹⁹. Ce nu se spune mai departe este dacă au fost oferite soluții, chiar minimale, de colaborare. Și nu s-au găsit.

La începutul serii, țarul a ajuns la Muzeul Militar, pe care ținea să îl vadă, dar evenimentul a fost umplut de penibil deși a fost tratat discret de presă. Instituția fusese înființată în 1923 de regele Ferdinand și ei îi fusese alocat fostul Palat al Artelor (construit în 1905-1906), aflat în Parcul Carol¹²⁰. Imobilul era lipsit de rețele electrice, fiind impropriu unui așezământ muzeal și cultural iar Boris al III-lea a admirat artefactele și piesele expuse în semiobscuritate¹²¹. Tot pe întuneric, la lumina unei lumânări, a semnat în cartea de onoare a instituției după care s-a îndreptat spre Biserica Bulgară, unde era așteptat de regina Maria și de țarina Ioana, pentru o jumătate de oră în clădirea Legației Bulgare (din strada Vasile Lascăr 34) și, apoi, la Palatul Cotroceni¹²². De aici, în gara regală Cotroceni au ajuns la ora 20, în trei mașini oficiale- prima, cu cei doi suverani, a doua, cu regina Maria și țarina Ioana și, ultima, cu regina Elisabeta și principele Nicolae- așteptați fiind de cea mai mare parte a membrilor guvernului, în frunte cu prim-ministrul Gheorghe

¹¹⁷ *Întrevederea dintre d-nii Titulescu și Mușanoff*, în „Universul”, an 51, nr. 29, 31 ianuarie 1934, p. 1.

¹¹⁸ *Ibidem*.

¹¹⁹ *Ibidem*.

¹²⁰ Carla Duța, Muzeul Militar Național-100 de ani de la înființare, <https://www.historia.ro/sectiune/general/muzeul-militar-national-100-de-ani-de-la-2251739.html> (accesat 6.01.2024).

¹²¹ „Curentul”, an VII, nr. 2152, 30 ianuarie 1934, p.1.

¹²² *Ibidem*.

Tătărescu¹²³. Cina a fost servită în tren pentru cuplul regal bulgar, în drumul spre Giurgiu, alături de companionii români trimiși de Carol al II-lea: ministrul Richard Franasovici, Eugen Bianu, directorul general al Siguranței, generalul Florea Țenescu și ministrul Bulgariei la București, Vladimir Robev¹²⁴.

Sosiți la ora 22 în gara Giurgiu, suveranii bulgari s-au îmbarcat pe vasul „Vit” iar, înainte de plecarea programată jumătate de oră mai târziu, Boris al III-lea a transmis, prin ministrul Richard Franasovici, un mesaj de speranță pentru viitorul relațiilor bilaterale: „Sunt fericit să constat că vremea s-a schimbat cu totul, ceața s-a risipit, gheața a început să se topească și pe cer văd lucind steaua tuturor nădejdlor”¹²⁵.

„Eu aș fi dorit de mult această întrevvedere cu Regele Bulgariei – declara Carol al II-lea, în limba română, jurnalistului Stoian Tanev de la „Utro”. Între ambele popoare trebuie să se creeze legături durabile, sincere, amicale. Contactul dintre Mine și Regele Boris nu poate să nu aducă rezultate. Puteți fi siguri că astfel de rezultate vor avea o repercusiune favorabilă asupra ambelor popoare”¹²⁶. La întrebarea ziaristului, dacă se poate conta că această întrevvedere va fi urmată și de altele, Carol al II-lea a răspuns categoric: „Sigur că nu va fi cea din urmă”¹²⁷. Regele întârea o mulțime de zvonuri, care mai de care mai optimiste, preluate rapid și de presa de la București și Sofia imediat după plecarea suveranilor bulgari, potrivit cărora în martie 1934, succesiv, Carol al II-lea și Alexandru al Iugoslaviei urmau să ajungă în vizite oficiale în Bulgaria. Ziarele mai avansau și ideea că, în mai 1934, la Sofia s-ar fi programat o reuniune a celor trei suverani¹²⁸. Doar premierul Nikola Mușanov, politician abil și realist, actor principal al discuțiilor din România, s-a dovedit mult mai rezervat, cerând presei să nu mai publice astfel de știri care, în opinia lui, ar fi fost „premature”¹²⁹. Regele Carol al II-lea nu a fost profet, iar întâlnirea dintre cei doi suverani a fost ultima.

5. Concluzii

Carol al II-lea și Boris al III-lea se întâlneau pentru prima dată, ca șefi de stat, după ce relațiile bilaterale fuseseră înghețate încă din 1913, când

¹²³ „Universul”, an 51, nr.29, 31 ianuarie 1934, p. 1.

¹²⁴ *Ibidem*.

¹²⁵ *Ibidem*. *Regele și regina Bulgariei au părăsit România. Vizitele și solemnitățile de duminică*, în „Dimineața”, an 30, nr. 9372, 30 ianuarie 1934, p. 5; *Suveranii bulgari au părăsit țara. Vânătoarea regală dela Periș. Ultimele vizite în Capitală. Plecarea prin Giurgiu*, în „Curentul”, an VII, nr. 2152, 30 ianuarie 1934, p. 1.

¹²⁶ *Suveranul Bulgariei despre vizita perechei regale bulgare*, în „Curentul”, an VII, nr. 2152, 30 ianuarie 1934, p. 2.

¹²⁷ *Ibidem*.

¹²⁸ *MM.LL. Regii Carol, Boris și Alexandru se vor întâlni la Sofia*, în „Universul”, an 51, nr. 31, 2 februarie 1934, p. 1.

¹²⁹ *Ibidem*.

Dobrogea de Sud intrase în componența statului român. Eforturile venite dinspre București de a normaliza relațiile cu vecinii ostili (URSS, Bulgaria, Ungaria) erau mai vizibile de când portofoliul Externelor fusese investit lui Nicolae Titulescu. La câteva zile după discuțiile de la București și Sinaia între cei doi suverani se semna Pactul Înțelegerii Balcanice după care, în iunie 1934, România și URSS au stabilit relații diplomatice, fără a reglementa, însă, și recunoașterea de către Kremlin a apartenenței Basarabiei.

Rezultatele întâlnirilor de pe yachtul „Ștefan cel Mare” (din 30 octombrie 1933) și de la Sinaia și București (în ianuarie 1934) pot fi cuantificate cu un calificativ modest ca valoare diplomatică și politică. România insista pentru recunoașterea a *status-quo*-ului teritorial instalat în 1919-1920, în timp ce partenerii de la Sofia apelau la soluțiile oferite de Pactul Societății Națiunilor, care lăsa deschisă reglementarea prevederilor din tratatele de pace prin înțelegeri între negociatori.

Toate indiciile publice converg spre ideea că între regele Carol al II-lea și țarul Boris al III-lea nu a existat o legătură personală, în ciuda apartenenței la aceeași generație. Ca structuri umane, erau foarte diferiți, cum deosebite erau și practicile instituționale prin care domneau în țările lor. Aceasta deși nici unul, nici celălalt dintre suverani nu a reușit să domnească în timpul unor regimuri constituționale și democratice, mai devreme sau mai târziu consimțind soluții autoritare și dictatoriale. Este limpede acest lucru: chiar dacă relațiile bilaterale nu s-au dezghețat până la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, cei doi suverani nu s-au mai întâlnit niciodată, cu niciun prilej oferit sau nu.

Chiar lipsite de orice rezultate palpabile, vizitele și întâlnirile dintre Regele Carol al II-lea și Țarul Boris al III-lea (din 30 octombrie 1933 și 25-28 ianuarie 1934) au oprit pentru moment degradarea accelerată a relațiilor bilaterale și au amânat cu câțiva ani deznodământul administrării Dobrogei de Sud, până la 7 septembrie 1940.

"TURNING BACK YESTERDAY'S CHAOS".

VISITS OF TSAR BORIS III OF BULGARIA TO ROMANIA (OCTOBER 30, 1933 AND JANUARY 25-28, 1934)

Abstract: On October 30, 1933, on the Danube, and on January 25-28, 1934, in Sinaia and Bucharest, King Charles II and Tsar Boris III met.

The results of these meetings can be characterized as modest in terms of diplomatic and political value. There was talk of a thaw in bilateral relations and a return to the historic trust of traditional relations, but the language in which regional geopolitical priorities were set was different. Romania insisted on recognizing the territorial status-quo installed in 1919-1920, while Sofia's partners appealed to the solutions offered by the League of Nations Pact,

which left open the possibility of settling the provisions of the peace treaties through agreements between negotiators.

The Bulgarian Tsar's official visit to Bucharest and Sinaia has rarely been treated in Romanian diplomatic history research. As the Balkan Pact was to be signed only two weeks after these meetings, the talks between Charles II and Boris III were placed in the key of the Bulgarian reticence towards the project and the efforts of the Foreign Minister, Nicolae Titulescu, to promote the project.

The intention of this text is to reveal how unrealistic the Romanian expectations were before the royal visit. The resentment between the two capitals, visibly installed also between the two royal families despite the effusions of public opinion in the days of January 1934, remained a common fact until the signing of the Treaty of Craiova on September 7, 1940, which retroceded South Dobrogea to Bulgaria. Despite promises, emotions and public effusions, after January 28, 1934, King Charles II and Tsar Boris III never saw each other again.

Keywords: Charles II; Boris III; Romania; Bulgaria; Sinaia; January 25-28, 1934.